

رجال صدر مشروطیت

—۸—

در شماره خردادماه که درج تاریخ « رجال صدر مشروطیت » را آغاز کردیم نوشتیم که نویسنده این تاریخ معلوم نیست . با تحقیقات بسیار دقیق مسلم شد که این کتاب را مرحوم حاج میرزا ابوالحسن علوی نماینده دوره اول مجلس ، پسر مرحوم حاج سید محمد صراف در زمانی که مقیم برلن بوده تألیف کرده است (سال ۱۳۳۶ هجری قمری) .

یکی از دوستان علاقمندان نیز تعهد کرده است که سوانح زندگانی این رجال را از آن تاریخ بيمد بهمین روش بنویسد و این تاریخ را تکمیل کند که بعنوان متمم بعداً درج خواهیم کرد . مجله یفما

میرزا محمد حسین صدرائی

پسر میرزا محمد علی پسر حاجی صدرائی تاجر اصفهانی . شغل او تجارت و مخصوصاً تجارت تنباکوی شیراز که شغل میرزا محمد علی پدرمشارالیه بود و عمده تجارت ایشان سابقاً در این خط بود . سن او نزدیک به چهل سال است . تحصیلات او از حیث شریعت و معقول و منطوق بسیار کامل است و میشود گفت صدرائی جزو ملاهای باسواد طهران است . پدرش خیال داشت که این پسر خود را مخصوصاً برای تحصیل تا آخر عمر بگذارد . در حدود ۱۳۲۳ پدرش در طهران مرحوم شد و صدرائی مشغول تجارت گردید و از همان اوان نیز برای خدمت به مشروطیت و آزادی با نهایت شوق بدون هیچ غرضی مشغول بود . پس از توب بستن مجلس و تحصن تجار طهران سفارت عثمانی یکی از عناصر فعال این ترتیبات بود . پس از فتح طهران و تشکیل فرقه دمکرات یکی از اعضای جدی هافل فرقه مزبور بود و محسوب بود و الی حال که سال ۱۳۳۶ است در طهران مشغول بتجارت و از طرفی نیز خدمت یآزادی را ترک نکرده است .

سید محمد رضا مساوات

سن او نزدیک به ۶۰ سال است . از اهل برازجان شیراز میباشد (برازجان یکی از منازل بین شیراز و بو شهر است) . در اوایل عمر در شیراز مشغول تحصیلات بود و بعد بطهران آمد و اغلب با مرحوم میرزا نصرالله خان دبیرالملک شیرازی پسر حاجی محمد حسن خان جبه دارباشی ساکن طهران امرار وقت میکرد و در نزد مرحوم میرزا ابوالحسن جلوه حکیم معروف تحصیل میکرد . در موقعی که علمای طهران در تاریخ ۱۳۲۳ برای ضدیت با عین الدوله و مطالبه اصلاحات اساسی در زاویه حضرت عبدالعظیم متحصن بودند او هم جزو سایر علما در آنجا بود . بعد از آمدن بطهران برای رساندن مطالب حقه بگوش اهالی شب نامه های او در تاریخ مشروطیت ایران یکی از مسائل عمده است (چون در آن زمان روزنامه نبود شب نامه با مرکب زلاتین چاپ و مخفیاً منتشر میشد) . در دوره اول مشروطیت روزنامه مساوات را

منتشر میکرد بدین جهت بمساوات معروف شد. پس از تسوپ بستن مجلس در ۱۳۲۶ از خوف دستگیری مخفیانه از طهران مسافرت کرد و بزحمات زیاد خود را بتبریز رساند و یاسایر احرار مشغول امورات ملی شد. در دوره دوم مجلس وکیل از طرف تبریز و در دوره سیم از طرف طهران منتخب گردید. در ۱۳۳۴ با مهاجرین احرار از طهران حرکت کرد و حالیه (۱۳۳۶) در اسلامبول است.

میرزا محمد صادق طباطبائی

پسر میرزا سید محمد طباطبائی معروف به سنگلجی (سنگلج محله ایست در مرکز شهر طهران) سید محمد طباطبائی پسر آقا سید صادق ملای معروف است و جزو علمای نمره اول ایران در دوره خود محسوب میشد. سن میرزا محمد صادق از چهل سال متجاوز است. از اشخاص پاموش آقا زاده های ایران است. قبل از دوره مشروطیت نامی نداشت. در دوره اول مشروطیت ۱۳۲۴ مدیر روزنامه مجلس بود و پس از تسوپ بستن مجلس دو ۱۳۲۶ به همراه میرزا سید محمد پدرش که از طرف محمدعلی میرزا تبعید بخراسان گردیده بود بخراسان رفت و از مشهد با اروپا و اسلامبول بعنوان کمک با آزادی خواهان مسافرت کرد و پس از افتتاح مجلس در ۱۳۲۸ از طرف خراسان وکیل گردید و جزو هیئت اعتدالیون معرفی گردید (اعتدالیون دسته بودند که در مجلس دوره دوم برخلاف فرقه دمکرات تشکیل گردیده بود) و تقریباً رئیس حزب مرقوم بود. در دوره سیم مجلس از طرف طهران وکیل گردید و در سال ۱۳۳۴ با مهاجرین احرار از طهران حرکت کرد و حالیه (۱۳۳۶) در اسلامبول است.

حاجی سید محمد صراف

پسر آقا سید مجتبی ابن سید آقا بابا ابن میرکاشف ابن سید محمدعلی طهرانی. سن او نزدیک به ۶۵ سال است. در اوایل عمر مشغول جوارب فروشی مشغول بود و بعد بواسطه شرکتی که با آقا غلامحسین خازن الممالک برادر آقا هدایت قزوینی تحویل دار خزانه کرد مشغول بامورات صرافیه گردید و طرف رجوعات عمده گردید و مخصوصاً در اواخر دوره ناصرالدین شاه اغلب رجوعات ادارات دولتی و حکومتی ولایات رجوع باو بود. قبل از قتل ناصرالدین شاه شرکت باخازن الممالک و برادرش حاجی میرکاشف را فسخ کرد و مشغول تجارت عمده بالندن و روسیه گردید. در موقع انقلاب ایران جزو مشروطه طلبان بشمار میآید. در دوره اول مشروطیت (۱۳۲۵) از طرف صرافیه های طهران وکیل گردید و پس از بستن مجلس بهمت او و یکی دو نفر دیگر مسئله تحصن اهالی طهران مخصوصاً تجار سفارت عثمانی بر ضد شاه مخلوع پیش آمد. بالاخره پس از تشکیل دوره ثانی مجلس تقریباً بکلی از این کارها خارج شد و حالیه (۱۳۳۶) در طهران مشغول کار خود است بدرستی در معاملات و نیک نفسی در ایران شهرت دارند (۱). در دوره چهارم مجلس (۱۳۳۶) باز از طرف اهالی طهران انتخاب بوکالت گردید. از اشخاص معروف ایران و جزو رؤسای فرقه دمکرات ایران است.

شیخ محمد علی

طهرانی، پسر شیخ حسن ابن حاجی ملا محمد جعفر مجتهد طهرانی معروف بچاله میدانی (چاله میدان یکی از محلات قدیم طهران است) در سلك طلاب و مشغول تحصیل علوم عربیه بود. سن او نزدیک بچهل سال است. در بروز مشروطیت او هم جزو مشروطه طلبان بشمار میآید. در سال ۱۳۲۵ هجری (۱) جمله های بدر را افزودند.

مطابق با دوره اول مشروطیت از طرف مجلس و کیل گردید و حالیه که سال ۱۳۲۶ است جزو اداره اوقاف طهران مستخدم است .

شیخ محمد علی بهجت

اصلاً دزفولی و ساکن طهران است . سن او متجاوز از ۴۰ سال است . (بهجت نامیدن او از این جهت است که کتابفروشی داشت در طهران و کتابخانه او با اسم بهجت معروف بود) . پس از توپ بستن مجلس بمریستان ایران مسافرت کرد و چون شخص متعلق چاپلوس است بواسطه همراهی شیخ خزعل خان سردار ارفع حاکم عمیره از طرف عربستان و کیل گردید و بطهران آمد و خود را بنام هیئت ترقی خواهان جنوب نامید . پس از تعطیل مجلس در ۱۳۲۹ در طهران سمت وکالت عدلیه را دارا شد . اخلاقاً بسیار ناپسندیده و شخصاً آدم قبیحی است .

حاجی محمد علی شال فروش

پسر حاجی حبیب تاجر بروجردی از تجار ساکن طهران و جزو تجار محترم طهران است . سابقاً تجارت زیادی با اسلامبول و اروپا داشت و حالیه تقریباً جزو ملاکین گردیده و چون تجارت عمده با هندوستان میکرد و شال کشمیری زیاد وارد میکرد باین جهت معروف بشال فروش شد سن او قریب به ۵۵ سال است در دوره اول مجلس شورای ملی در ۱۳۲۵ جزو اعظام مشروطه طلبان تجار بود و از طرف تجار طهران و کیل گردید و در موقع تعین تجار سفارت عثمانی در ۱۳۲۷ او هم هم طور همراهی کرد و خودش هم جزو متحصنین بود ولی حالیه بواسطه بعضی خیالات مسلك خود را تغییر داده و باطناً از اوضاع جدید خوشوقت نیست .

میرزا محمد علی خان کلوب

آقا میرزا علی خان معروف بکلوب (چون مدتی در کلوب فرنگی ها سمت مدیری داشت لهذا معروف بکلوب میباشد) اصلاً اصفهانی و در طهران تولد یافته . پدرش میرزا مسیح خان مدتها در زمان شاهزاده علیقلی میرزای اعتضاد السلطنه در وزارت علوم معارف رئیس مطبوعات بود . میرزا محمد علی خان از سن پانزده سالگی در دارالفنون طهران مشغول تحصیل بود پس از مقدمات داخل در رشته نظام گردید . پس از مدتی تحصیل وارد اداره گمرک شده مدت ۹ سال در آنجا مشغول خدمت بود . در اوایل مشروطیت انجمن فرهنگ را از محصلین ایرانی تشکیل داد و بعد مبدل بشرکت فرهنگ گردید که مدرسه فرهنگ در طهران از آثار این شرکت میباشد . بعد از سال ۱۳۲۹ بواسطه آنکه برای پیشرفت مشروطیت مخصوصاً در توسعه دمکراسی خیلی کار کردند در کابینه سیهدار اعظم (ولی خان نصر السلطنه سیهدار اعظم سابق و سیهسالار اعظم حالیه) بسمت ریاست مالیه همدان منتخب شد و در این مأموریت خیلی بطور عاقلانه کار کرد که باعث معروفیت او شد و بهمین سبب از همدان برای دوره سوم شورای ملی در سال ۱۳۳۲ و کیل گردید با آنکه مایل بقبول وکالت نبود ولی بر حسب اصرار اهالی همدان قبول کرد و بطهران آمد در سال ۱۳۳۴ با سایر مهاجرین از طهران خارج و در سال ۱۳۳۵ در حکومت موقتی کرمانشاه با اداره مالیه نامزد گردید و بدرستی و فعالیت از عهده برآمد و حالیه که سال ۱۳۳۶ است در برلین است .

مشکوة الممالک (محمد نظر خان)

پسر مشکوة الممالک سابق (اعتماد نظام حالیه که فراش باشی کامران میرزا نایب السلطنه بود) تا سال ۱۳۲۶ در جزو مستخدمین کامران میرزا نایب السلطنه بود و با عوالم مشروطیت و آزادی ارتباطی نداشت. در حدود ۱۳۲۷ بمناسبت دوستی با اسدالله خان ابوالفتح میرزا و میرزا ابراهیم خان منشی زاده که این دو نفر در جزو مشروطه طلبان بودند مشکوة الممالک هم کم کم حرف مشروطه طلبی را میزد و در موقعی که خزانه داری بریاست مسیو مرنارد بلژیکی تشکیل گردید (۱۳۲۹) او باز بنا بدوستی دو نفر سابق الذکر که جزو خزانه داری بودند رئیس اجرای مالیه طهران گردید و تا اواخر (۱۳۳۰) در خزانه داری مستخدم بود و در اواخر ۱۳۳۰ که در طهران کمیته جهولی بنام کمیته مجازات تشکیل کرد و چند نفری را هم مقتول کرد او را بعنوان اینکه جزو این کمیته بود دستگیر کردند و الی حال که شهر ربیع الاول ۱۳۳۶ است گویا در حبس است. سن او بیش از ۴۰ سال نیست.

میرزا محمود اصفهانی

سن او قریب به ۶۰ سال است. سابقاً در تبریز مشغول کاسبی بود. در حدود سال ۱۳۱۰ بطهران آمد و مشغول تجارت کلی با روسیه گردید و بعدها در موقع تشکیل بانک استقراضی طرفیت کلی با بانک روسی در معاملات پیدا کرد و جزو اول مشتریهای بانک بود پس از قطع معاملات بانک روس با تجار طهران او هم طبعاً کار تجارت خود را مجبوراً گم کرد و شرکتی بنام متفق در طهران تشکیل شد و او بمدیریت انتخاب گردید. در دوره اول مجلس شورای ملی از طرف تجار طهران وکیل و بعدها خود را جزو فرقه اتفاق و ترقی معرفی کرد (اتفاق و ترقی فرقه سیاسی بود که در دوره دوم مجلس تشکیل یافته و بعد رونقی پیدا نکرد و حالیه (۱۳۳۶) نیز گویا در طهران شروع بتشکیلات کرده اند). در موقعی که مهاجرین از طهران در محرم ۱۳۳۴ بر حسب امر سلطان احمدشاه بقم حرکت کردند ایشان هم با سایر احرار تا اصفهان آمده و بعد از اصفهان بطهران مراجعت کرد. از اشخاص نیک نفس خدمتگذار مردم است و حالیه که صفر ۱۳۳۵ است در طهران است.

مخبر الدوله (حسینقلی خان) مرحوم

پسر علیقلی خان مخبر الدوله پسر رضا قلی خان متخلص بهدایت. سن او متجاوز از ۷۰ سال بود اغلب ایام در اداره تلگرافخانه مستخدم بود. در زمان مخبر الدوله پدرش نیز او کفایت امر تلگرافخانه را میکرد. در اواخر سلطنت مظفرالدین شاه ۱۳۲۳ که محمد ولی خان سیهدار اعظم تلگرافخانه را از دولت اجاره کرد مخبر الدوله از تلگرافخانه منفصل گردید. مخبر الدوله اخلاقاً برخلاف تمام فامیل خود بود. برادرهای مخبر الدوله مخصوصاً مرحوم مرتضی قلی خان صنایع الدوله که اول شخص عالم و متجدد ایران و از جهتی نیز میشود گفت مؤسس آزادی ایران بود و نیز مهدی قلی خان مخبر السلطنه و حتی پسرهای خود مخبر الدوله بکلی برخلاف مسلک پدر آزادی خواه و طرفدار وضع جدید بودند ولیکن مخبر الدوله طرفدار سلطنت مستبد و اوضاع درباری قدیم بهمین جهت بود که در سال ۱۳۲۶ که محمد علی میرزا مجلس را منفصل کرد مخبر الدوله را وزیر پست و تلگراف کرد بالاخره مخبر الدوله با اینکه بزرگترین شخص در فامیل خود بود ولی بعلمت اخلاق فوق الذکر در فامیل خود و در نزد سایر احرار درجه عالی را حائز نبود.

مخبر السلطنه (مهدیقلی خان)

حاجی مهدی قلی خان مخبر السلطنه پسر علیقلی خان مخبرالدوله پسر رضاقلیخان هدایت . سن ایشان تقریباً پنجاه و پنج سال است . در حدود ۱۴ سالگی برای تحصیل بیرلین مسافرت کرده در خانوادۀ بیرلین مشغول تحصیل بوده و پس از آن بایران مراجعت کرده اولاً در تلگرافخانه مستخدم و بعد در حدود ۱۳۱۵ رئیس گمرکات آذربایجان گردید . در حدود ۱۳۱۹ با آقا میرزا علی اصغر خان اتابک اعظم سفر مفصلی با رومیا و آمریکا و چین و ژاپون و هند نموده بعد از مراجعت از این سفر مدتی بی شغل و مشغول تألیف کتاب فوائدالترجمان که مکالمه ولغت زبَن فرانسوی است و کتاب دیگر که راجع بجغرافی است بود . زبان آلمانی را خوب میدانند و بانگلیسی هم مطلع است . در اواخر سلطنت مظفرالدین شاه یعنی ۱۳۳۲ رئیس مدرسۀ نظامی در طهران گردید . مخبر السلطنه از اشخاصی بود که در زمان مظفرالدین شاه همیشه در پی فرصت برای بیدار کردن مردم بود . در سال ۱۳۲۴ که مصادف با انقلاب ایران بود در واقع دورۀ فعالیت ایشان بوده و اغلب بواسطۀ عقل و کفایت و از اینکه از دوطرف مورد اطمینان بود مؤثر بود . و اولین مرتبه در سال ۱۳۲۵ در کابینه وزیر افتخار بوزارت علوم منصوب شد و در کابینه میرزا علی اصغر خان اتابک به همان سمت باقی بود و در کابینه ابوالقاسم خان ناصر الملک وزیر عدلیه شدند و در تأسیس عدلیه جدید زحمت ایشان خیلی قابل تحسین است . در کابینه حسنقلی خان نظام السلطنه مافی نیز در عدلیه بودند . در سال ۱۳۲۶ بحکومت آذربایجان منصوب و در همان سال که مجلس توپ بسته شد همراهی های زیاد با ملیون تبریز کرده خود بیرلین مسافرت نمود و قریب یک سال در آنجا اقامت داشته و پس از غلبۀ ملیون و فتح طهران باصرار و در خواست خود آذربایجانی ها دوسرته والی آذربایجان شد و پس از دو سال دیگر در آذربایجان معزول و بطهران آمده از آنجا بحکومت فارس منصوب و بشیراز رفت . قبل از این حکومتها کفایت ایشان کاملاً معلوم نبود و میشد گفت مخبر السلطنه بهترین کسی بود که طرز اداره حکومت را بایرانیان نشان داد . در حدود سال ۱۳۳۳ بطهران آمد . در سال ۱۳۳۵ از طرف طهران بسمت وکالت در مجلس چهارم انتخاب گردید و در سال ۱۳۳۶ در کابینۀ شاهزاده عبدالمجید میرزای عین الدوله وزیر عدلیه شد . حالیه که ماه جمادی الاول ۱۳۳۶ است گویا در همان شغل خودشان باقی هستند . از اشخاص درجۀ اول معروف و معتمد علیه ایران هستند .

مخبر الملک (محمد قلی خان)

محمد قلی خان مخبر الملک پسر علیقلی خان مخبرالدوله پسر رضاقلی خان هدایت مؤلف کتاب مجمع الفصحاء ، ریاض العارفین ، فرهنگ ناصری ، سفرنامه خوارزم که در یاریس چاپ شده و غیره ، سن مخبر الملک قریب پنجاه سال است . تحصیلانش در طهران و بعد در یاریس تکمیل شده است . از اشخاص درست کار و با فکر ایران است و در درستی و حسن عمل در طهران ضرب المثل است . قبل از مشروطیت شغل دولتی نداشتند و در دفعۀ اول که مجلس شورای ملی تشکیل شد (۱۳۲۴) در طهران از طرف تجار و کیل گردید ولی قبول نکرد . پس از توپ بستن مجلس (۱۳۲۶) شغلی نداشته در سال (۱۳۲۷) رئیس ضرابخانه گردید . مکرراً نامزد وزارت شد ولی باز قبول نکرد بالاخره در جمادی الاولی ۱۳۳۶ در کابینه میرزا حسن خان مستوفی الممالک بوزارت مالیه منصوب گردید .